

ОЦЈЕНА – ESTIMATION

Раде РАКИТА

МИЛОШ БЈЕЛОВИТИЋ: "СТАРЕ ПЛАВНИЦЕ
– Географска студија села поред Беловара".
Издавач: Географско друштво Републике Српске.
Посебна издања, књ. 5, Бања Лука, 1999.

Књига "СТАРЕ ПЛАВНИЦЕ..." је заправо комплетна монографска студија једног крајишког села подно Билогоре у Хрватској, професора др Милоша Бјеловитића, географа и антропогеографа, рађена студиозно и темељито. Комплетне студије о селу су код нас ријеткост, или их уопште нема; нема их бар у овако свеобухватном приказу села, каква је студија "Старе Плавнице" професора Бјеловитића.

Ова студија је дошла као мелем на рану – у вријеме кад се у једном, донедавно српском селу у Хрватској, српски живаљ нашао на ивици потпуног истребљења, што је судбина цјелокупног српског корпуса на простору ове бивше југословенске републике. А само прије једног десетљећа, на српску популацију отпадало је скоро 13% укупног становништва Хрватске! Вриједност ове студије посебно треба цијенити по томе – што она остаје као споменик о судбини једног народа, о његовом вјековном постојању на тим просторима и почецима лаганог, а потом све бржег истребљивања са тих простора, те о узроцима трагедије која га је задесила. Она не дозвољава да судбину српског живља са тих простора задеси судбина Хазара, или неког другог народа, који је ишчезао без икаквих трагова свога постојања.

О чему, заправо, конкретно говори ово вриједно географско штиво? Комплетан одговор на ово питање видјеће се из излагања која слиједе.

Село Старе Плавнице је родни ауторов завичај, па се (како то и сам аутор у Предговору наглашава) "мисао о писању географске студије о свом родном селу Старе Плавнице" јавила код њега по завршетку студија географије 1955. године. Од тада и датира почетак прикупљања грађе за израду ове студије, у којој је дат приказ "једног старог насеља, или прецизније чак три насеља на простору данашњих Старих и Нових Плавница", гдје је посебна пажња посвећена праћењу постанка и развоја сеоских насеља на том локалитету. Дакле, подстицај за израду ове студије лежи, разумије се, у ауторовој љубави према завичају и његовој географској средини, те (према ауторовом схватању живота) – и дуг да му дарује оно што највише може. И заиста, вреднијег поклона свом завичају аутор није могао подарити од ове студије коју је сачинио као трајни споменик селу.

Има још једна чињеница коју треба истаћи, а везана је за одлуку професора Бјеловитића да своју мисао стару скоро пола стољећа (колико и почетак прикупљања грађе за писање студије о свом завичају), управо на размеђу између другог и трећег миленијума, коначно реализује. То је забринутост са свој, српски народ, православне вјере, који је у Хрватској, баш у овом раздобљу, доживио (и доживљава) највећи егзодус у својој историји од стране нове државе Хрватске. Судбина села Старих Плавница уједно је судбина и свих насеља у Хрватској у којима живи (или је живио) српски живаљ. То се лијепо може пратити читајући студију професора Бјеловитића. Аутор је само у фокус збивања која су се на ширем простору Хрватске дешавала ставио свој завичај, и у стилу искусног научника зналачки их проучио и преточио у студију о којој је ријеч. Студија о Старим Плавницама школски је примјер како се и кроз проучавање једне микрорегионалне цјелине може добити слика о већим регионалним цјелинама, какве су мезо и макрорегионалне цјелине. Село, исто као и умјетност – на примјер, не може само себи бити циљ. Јер, све оно што се збива на ширем макрорегионалном простору, мора имати одраза и на селу као малој територијалној јединици. То исто важи и за умјетничко дјело. Умјетност се, како то истиче Достојевски, мора интересовати за прилике у којима је настала, критикујући тако присталице "чисте умјетности", који сматрају да се умјетници не треба да баве политиком ни општедруштвеним питањима, већ само умјетношћу. "А то би значило откинути се од земље и одлетјети у небо", вели Достојевски.

Монографија "Старе Плавнице..." професора Бјеловитића садржи 180 страница текста, са седам топографских мапа, девет фотографија и са већим бројем табеларних приказа климатских елемената, демографских кретања, као и кретања ратарске производње и броја сточног фонда. Грађа је подијељена у шест поглавља и свако поглавље рашчлањено на више одјељака, да би онда сваки од њих био подвргнут детаљној анализи. Поглављима, наравно, претходи Предговор. Ево тих поглавља: 1. Увод; 2. Име села; 3. Природна средина; 4. Друштвена средина; 5. Савремено село (1945-1991) и 6. Завршне мисли. Садржај студије дат је на почетку рада, а Литература и извори, те Резиме на енглеском језику – SUMMARY - на његовом завршетку. Као што се из наведеног види, методологија која је примијењена код израде ове студије чисто је географска.

Аутор у Предговору наводи мотив и циљ што га је подстакло да приступи изради ове студије. У Уводу је наглашен утицај природних и друштвених чинилаца на смјештај и правац пружања ове микрорегионалне географске цјелине. Он у поглављу "Име села" стручно објашњава поријекло тог имена, које је чисто географске име, настало по истоименој ријеци, па спада у ред оних имена које стручно називамо хидронимима. Географска имена (геоними) и етничка имена (етноними) доста су постојана и радо се при миграцијама становништва преносе у нова пребивалишта као успомена на стари завичај.

Аутор се определио да најприје да приказ граница сеоског атара Старих Плавница, па онда њихов географски положај – топографски или локални, потом шири или регионални према најближем градском насељу и према важности саобраћајница "на којима се или поред којих се то село налази", што и није неуобичајено. Природна средина сажето је приказана на двадесетак страница, а Друштвена средина на 140 страница, али та несразмјера у броју

страница између њих није сметња сагледавању међусобне повезаности између природе и друштва.

У поглављу "Природна средина" најприје је дат сажет преглед рељефа и његове геолошко-тектонске структуре, а аутор је, на основу литературе, конструисао и вертикални профил земљишта тог краја, претпостављајући, у вези с тим, гдје су могућа налазишта плина и нафте на том локалитету. Затим је приказана морфогенеза рељефа, гдје су истакнуте двије морфолошке целине: брежуљкасти рељеф Билогоре настао флувиоденудацијом и блоковске (хорстовске) морфоструктуре, с једне стране, и лесне и лесолике заравни и равни, с друге стране.

Клима је једна од битних одлика природне средине, па јој је аутор посветио више пажње у свом раду. Сваки климатски елеменат је табеларно приказан и анализиран. На основу тих елемената закључује да вегетација у том крају креће половином марта, а престаје половином новембра, те да су љетне температуре погодне за све пољопривредне културе. Народни називи и народне изреке, које аутор наводи кроз читаву студију, прави су драгуљи које овдје желимо истаћи. Тако нпр., за мјесец март, поред другог назива – ожујак, постоји и народни назив - **сушец**, јер у том мјесецу пред прољетно покретање вегетације, вјетрови исушују земљу. Или, народ у том крају каже "да се треба чувати вјетра и олује од Гудовца, јер може донијети тучу", или "да нема зиме без буре, нити кише без вјетра из Бабина кута". Код приказа тла и његовог квалитета, опет аутор вјешто убацује народну изреку: "Колико возова ђубра и прољеће одвезеш на њиву, толико ћеш возова кукуруза или жита на јесен довести кући". У уској вези са климом и тлом дат је приказ флоре и фауне испитиваног краја, а у вези са флором сликовито је приказан изглед сеоског пејзажа по појединим годишњим добима, који је "најсуморнији у јесен", док је у мају село "у цвату". Посебан изглед селу дају "честице земље" (парцеле) под разним културама. Изузетно занимљиво аутор даје преглед биљних заједница и животињског свијета. Он одступа од оног суморног и досадног набрајања појединих биљних и животињских јединки, већ наводи и народна вјеровања шта оне предсказују својом појавом и од какве су користи за човјека. Нпр., јављање сове или ћука близу куће предзнак је "несреће" у тој кући (болести, смрти). Кад птица шева полети високо, ратари треба да започињу пољске радове итд.

Друштвена средина, као што је наглашено, приказана је на око 140 страница ове студије веома темељито, стручни и научно. То се може закључити и на основу свега онога што је до сада речено у овом раду. Једним хронолошким редом дат је приказ села почев од предисторијског доба, па кроз историјски период (илирски, римски, долазак Словена, турски, аустријски) и насељавање Срба на просторе Војне крајине Славоније, па и Старих Плавница, гдје су Срби чинили већинско становништво као и на ширем подручју овог дијела Хрватске, затим период Краљевине Југославије, њен распад, период II свјетског рата и његове последице, а посебно егзодус Срба; послвијератни период и стварање друге, социјалистичке Југославије, распад и те Југославије и указивање на оне који су је срушили, понављајући све оно што су према српском корпусу, посебно у Хрватској, чинили њихови претходници – стављајући стално Старе Плавнице у жижу свих тих збивања, и указујући како су се они рефлектовали на њих. Простор нам не дозвољава да дамо дубљи приказ

сваког тог периода, понаособ, па упућујемо заинтересоване читаоце да прочитају ово заиста вриједно научно дјело. У њему ће наћи и много тога етнолошког, етнографског и антропогеографског, као нпр., стари тип куће у испитиваном крају и шире, домаћу радиност и справе за обављање појединих кућних послова, технолошки процес прераде лана, конопље и вуне, начин израде ћилима, рубља и других предмета, посебно начин ткања платна од лана и конопље, те замјену лана памуком као сировином, да би аутор на крају тога закључио да је: "Животни круг почињао заматањем дјетата у ланено платно, а завршавао се заматањем покојника у ланено рубље."

И код привредних прилика испитиваног села и шире, јасно се може пратити како је тај процес текао, како су, нпр., неке старе културне биљке (просо, лан, конопља...) нестајале, а нове (кукуруз, кромпир, дјетелина...) их замјењивале. Досељени Крајишници на подручје Војне крајине су се (уз плаћене дужности) прво бавили сточарством, јер је пашњака и ливада било довољно, а затим и земљорадњом. Са позивом на историчара Алексу Ивића, аутор доста тога карактеристичног у овој студији приказује из живота граничара-Крајишника, као и њиховог досељавања на ово подручје, вријеме досељавања и области из којих су се досељавали (Стара јужна Србија, Рашка итд). Истакнут је и карактер, односно једна етничка особина тих Крајишника, као бунтовника, и дато објашњење о томе. Крајишници су прво земљу добивали на коришћење а онда у власништво, што их је везало за војну службу и земљу, па се нису могли слободно селити, те се њихов развој може добро пратити, истиче аутор.

Најближе градско средиште Старим Плавницама је град Бјеловар (народни назив "Беловар"). Тај град, као и изградња жељезничке пруге Крижевац-Бјеловар (1892-1894), били су од пресудног значаја за почетак деаграризације Старих Плавница, јер се поједини сељани почињу запошљавати и у ванпољо-привредним дјелатностима, а село све више добивати урбани обрис, престајући бити селом заосталог типа и преображавајући се у село мјешовитог типа. Данас је то село на путу да постане приградско насеље, односно, према аутору – оно већ сада има карактер приградског насеља града Бјеловара, а током XXI вијека, сматра аутор, оне ће постати југозападно предграђе тог града.

На крају, општи развој села Старих Плавница (што је карактеристично и за многа села у Хрватској и претходној Југославији) послје II свјетског рата, аутор дијели на четири етапе: 1. Етапа - изградња административног социјализма (1945-1953), 2. Етапа - децентралистичко управљање (1954-1961), 3. Етапа - механизација и модернизација села (1962-1980) и 4. Етапа – трансформација села у приградско насеље (1981-2000).

И, прије него што коначно ставим тачку на оцјену овог заиста вриједног дјела, које нашим студентима може послужити као узор за писање дипломских радова, географима постдипломцима за израду магистарских теза, и онима који су одлучили да дођу до докторског степена географских наука за израду докторских теза, не могу а да не наведем и ову констатацију професора Бјеловитића:

"Послије 1995. године, кад је хрватска војска истјерала српско становништво са готово свог цијелог државног простора, српско становништво осуђено је на брзу и потпуну асимилацију. Тако је у Хрватској крајем XX вијека уз помоћ свјетске заједнице ријешено српско питање" (Подвукао - Р.Р.). Ово је историја, и нека се зна!